

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159:301.085-053.7

ІРРАЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

Данилевська К.В.

Інститут консультування і психотерапії
Асоціації психологів України

Статтю присвячено дослідженню теоретичних засад формування політико-правової свідомості. Проаналізовано сучасний стан ступеню розробки проблеми. Виокремлено ряд ірраціональних чинників, які обумовлюють становлення політико-правової свідомості, а саме: байдужість, вибірковість, упередження, настани, стереотипи, страх перед кримінальними угрупованнями, уявлення особистості про справедливість розподілу соціальних благ, образ власної держави та інших країн. Зосереджено увагу на потребі розробки унікального підходу до окремих ірраціональних чинників в процесі становлення політико-правової свідомості. Підкреслено важливість розуміння функціонування ірраціональних чинників політико-правової свідомості для організації та підтримки форми державного режиму.

Ключові слова: політико-правова свідомість, ірраціональне та раціональне, ірраціональні чинники свідомості, особистість, рефлексія.

Постановка проблеми. Соціальна прийнятність поведінки особисті здавна цікавила філософів та психологів, правознавців та політологів, представників інших наук про людину та суспільство. Сучасні дослідники вважають правову свідомість формою суспільної свідомості. Правова свідомість суспільства чи націншин, в ретроспективі, була потужною рушійною силою масштабних історичних подій, оскільки формують вектор спрямування суспільства, рушійні політичні та військові настрої.

Разом з тим, розбудова та розвиток правової держави є неможливим без належного рівня політико-правової свідомості, без розуміння її ірраціональних складників та способів впливу на них.

На прийняття рішення, вибудови взаємодії у суспільстві та з державними інституціями значною мірою впливають ірраціональні чинники становлення політико-правової свідомості особистості. Такий аспект належить у вітчизняній літературі до питань, які є на етапі вивчення та становлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На думку Назарова С.Ю., правова свідомість є феноменом культури, і однією із завдань системної проблематики взаємозв'язків між елементами людської свідомості. На рівні чуттєвого відображення дійсності, правосвідомість постає перед дослідником як сукупність психічного, і з цього випливає розуміння такого поняття, як «правова психіка». Цей феномен організації суспільно-державних відносин включає раціональні та ірраціональні складові.

Сучасні дослідники у галузях права та психології виокремлюють таке суспільно-правове явище, як деформація правової свідомості, тобто йдеться про негативне ставлення особистості до чинних норм права, дотримання законності та правопорядку.

Як зазначають І. Дідук і М. Костицький, правосвідомість розцінюється як результат психіч-

ного відбиття правової дійсності, як джерело і внутрішній регулятор юридично значущої поведінки людини.

Особливості функціонування правової свідомості на смисловому рівні, як уявленню про справедливість та соціальні уявлення про злочини, займалися такі дослідники як Д. Безносів, О. Белобородов, М. Медведченко, О. Гулевич).

Проте у плинному динамічному світі політико-правових процесів проблема подальшого вивчення становлення чинників правової свідомості лишається актуальним.

Вивченню питання політичної свідомості займалися такі дослідники, як В.П. Казміренко, І.В. Жадан, С.І. Позняк, Л.О. Кияшко.

В.М. Бебик описує політичну свідомість як сукупності поглядів і настанов, що характеризують ставлення людей до держави, партій, суспільно-політичних організацій, політичних цінностей і цілей розвитку, традицій і норм політичного життя.

Політика є особливою формою соціальної культури станового суспільства. Політична свідомість виникає з розшарування суспільства на стани, із загострення боротьби між ними за владу. Отже, політична свідомість – свідомість станова, і це є важливою соціально-історичною ознакою.

Суспільна політична свідомість інтегрує групу та індивідуальну свідомості, і є регулятором їх способу функціонування.

Виокремлюють основні типи політичної свідомості: державну та недержавну. С. Макиавеллі та Т. Гоббс підкреслюють, що державний, або етатистський, тип політичної свідомості ґрунтується на позиції, що найвищими, найважливішими є інтереси держави. Недержавний, або анархістський, тип політичної свідомості заснований на превалюванні інтересів кожної окремої особистості, в той час як держава розглядається експлуатарською інстанцією.

Разом з тим, перші спроби вже системного вивчення феноменології політико-правової свідомості здійснили в 2014 р. співробітники лабораторії психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України під керівництвом З.Ф. Сіверс [2, с. 217].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як вже було зазначено вище, історична тривалість у часі та інтенсивність вивчення питань політичної та правової свідомості є одним із найважливіших для суспільної організації життя людини. Цілком логічним та послідовним є об'єднання цих понять в одну категорію політико-правової свідомості. Питання ірраціональних чинників становлення політико-правової свідомості є досить новим і потребує подальшого дослідження та деталізації.

Мета статті. Розкрити зміст поняття та здійснити типологізацію ірраціональних чинників політико-правової свідомості людини.

Виклад основного матеріалу. Порушене нами питання передбачає дослідження та проведення демаркаційної лінії серед понять: раціональності та ірраціональності. До характеристик раціональності належать такі, які можна пояснити за допомогою формально-логічного мислення, доказово, із застосуванням вербального апарату понять та категорій, з можливістю отримання об'єктивних істин (наукових).

На думку Н.С. Мудрагей, раціональне, у гносеологічному плані, визначається як «логічно обґрунтоване, теоретично усвідомлене, систематизоване універсальне знання». В онтологічному – дія, в основі буття якої лежить закон, формування, правила, порядок, доцільність.

Н.В. Бабіна виокремлює ірраціональне як дзеркальне відображення раціонального. В.В. Коргунов зазначає, що для ірраціональності важливим є виїнятковість елементів людського духу. У філософії представники ірраціоналізму, як Дільтей, О. Шпенглер, Бергсон акцентують увагу на верховенстві почуттєвого інтуїтивного початку. Н.С. Мудрагей відносить ірраціональне до «ще – не – раціональне».

У своїх працях Пол Файерабенд зазначає, що в основі прийнятих наукових стандартів і норм часто лежать нераціональні компоненти.

Разом з тим, поняття раціонального та ірраціонального можуть бути описані лише на рівні конкретної культури, з цього витікає що абсолютної межі між раціональним та ірраціональним не існує.

Як зазначає В.М. Духневич, розмежування категорій політичної свідомості і правосвідомості є досить умовним. На його думку, політико-правова свідомість – це сфера суспільної чи індивідуальної свідомості, що охоплює знання й розуміння права та політики, ставлення до права та політики, правової і політичної діяльності, суспільно-правових інститутів тощо. Оскільки в основі становлення/формування політико-правової свідомості вочевидь лежить конфігурування уявлень особистості про державу й право, причому саме конфігурування, оскільки специфіка політико-правової свідомості конкретної особи буде визначатися змістом конкретних уявлень цієї особи [3, с. 49].

Такі конфігурування уявлень особистості досить умовно можна розділити на раціональні –

тобто такі, що спираються на суспільне знання, є логічно-послідовними та вербалізованими за потреби; та ірраціональними – відповідно, алогічними, або їх внутрішня логіка не є очевидною, чи базується на інтуїтивному та афективному початках.

Послугуючись науковими розробками В.М. Духневича у напрямку психологічного аналізу механізмів становлення політико-правової свідомості особистості, спробуємо виокремити їх ірраціональну складову.

Таке виокремлення є теоретичним припущенням, яке базується на уявленнях психологічної науки про особистість і міжособистісну взаємодію, групу та групові процеси, про відносини з політичними та правовими інституціями.

Байдужість як ірраціональний чинник становлення політико-правової свідомості. Небажання особистості займати активну громадянську позицію, збирати інформацію, спілкуватися з іншими у сфері суспільно-гострих проблем, зовнішнім спостерігачем може сприйматися як байдужість. Мало того, сама особистість може характеризувати свою позицію як байдужість щодо держави та права. Ми можемо припустити, що існує певна частина суспільства, яка займає «байдужу» позицію, «роль неучасника» суспільних політико-правових процесів. Таку категорію населення помилково можна класифікувати як до громадян з низькою політико-правовою свідомістю. Така «хибно-байдужа» позиція особистості може бути причиною ірраціональних внутрішніх процесів. Такі процеси, у своїй більшості, є унікальними для кожної особистості, але призводять до самоусунення, самоізоляції від політико-правового життя. Ці процеси можуть не мати доступу до вербалізації або ж бути не представлені у свідомості особистості. Занадто високий рівень рефлексії, попередній травматичний досвід, відчуття безсилля і безнадії можуть завдавати настільки болісних переживань особистості, що людина «приймає ірраціональне рішення бути байдужою.»

Вибірковість. Людини, у своєму ставленні до світу, властива вибірковість. Такий психологічний механізм підкріплює наявну картину світу людини і важко піддається змін. Це означає, що частина інформації, соціальних контактів, бачення політико-правових процесів лишається за межами уваги особистості, разом з тим перевага надається певному колу спілкування, певному типу вибудови соціальних відносин. Така вибірковість є ірраціональним фільтром відбору одиниць інформації та повторювального досвіду, яка позначається на способах становлення політико-правової свідомості особистості.

Упередження. Упередження – це тенденція думати певним чином, здебільшого – всупереч здоровому глузду.

Настанови як ірраціональний чинник становлення політико-правової свідомості. Настанова являє собою вказівку або пораду діяти певним чином. Часто автором настанов є авторитетна людина, до якої вже сформована довіра. Приймаючи такі настанови, людина може уникати процесу критичного осмислення та самостійного прийняття рішення, запозичаючи ставлення автора настанови до розуміння певних аспектів політико-правової свідомості. *Стереотипи як ірраціональний*

чинник становлення політико-правової свідомості. Зазначена категорія характеризує «запозиченість» чи нав'язаність емоційного або когнітивного досвіду. У житті людини це може відображатись у вигляді певних апіорних істин, певних «непохитних» знань, які не підлядають критиці і які людина здебільшого не помічає і не вербалізує, проте на яких відбудовується образ політики та права, приймається рішення щодо ступеню активності у політико-правових процесах.

Рівень життя. Рівень життя людини безпосередньо впливає на її пріоритети та найближчі цілі. В певних умовах особистість може декларувати свою активну громадянську позицію, або ж такою, що бере участь у суспільних політико-правових процесах, проте діяти всупереч твердженням про себе і баченню себе. У таких випадках рефлексоване бажання бути активним суперечить реальним життєвим умовам.

Страх перед кримінальними угрупованнями та корумпованими структурами. Статистика рівня злочинності, спілкування з найближчим оточенням, потік інформації з мас-медіа може активізувати невербальні недостатньо рефлексовані переконання особистості, які впливають у становленні її політико-правової свідомості. Страх за своє життя та безпеку своєї родини, почуття зневіри і безнадії, переживання: «якщо іншим можна діяти протизаконно, і вони лишаться безкарним, чому я не можу так робити»

Уявлення особистості про справедливість розподілу соціальних благ. Уявлення про справедливість є досить унікальними для кожної особистості, і належить до суб'єктивно оціночного виміру. Чуттєве внутрішнє переживання людини про несправедливість, яке може бути недостатньо рефлексованим, може призводити до саботажу своєї активності у сфері політико-правового взаємовідносин.

Образ власної держави та інших країн. Скерваність патріотичними почуттями, знаннями важливості політико-правової активності та активної громадянської позиції, часом недостатньо для функціонування високо рівня політико-правової свідомості. Якщо людина недостатньо рефлектує свої переживання стосовно образу власної держави та інших країн, особливо якщо це порівняння не на користь власної держави. Це може слугувати обмежуючим фактором, не представленим у свідомості людини.

Висновки і пропозиції. Проблеми політико-правової свідомості, її дослідження, розуміння її раціональних та ірраціональних складників та способів впливу на неї, є актуальними доки, доти існує інститут державності.

Ми можемо припустити, що спосіб політико-правового мислення і форма державного режиму (авторитарний, тоталітарний, демократичний) є взаємопов'язаними та взаємообумовленими: засоби і способи впливу на політико-правову свідомість особистості з боку державних інституцій формують загальнодержавну політичну і правову культуру, яка, своєю чергою, підтримує функціонування державного режиму.

Розбудова правової держави і правового суспільства потребує врахування сили та тонкощів функціонування ірраціональних чинників становлення політико-правової свідомості.

Розуміння змістів кожного окремого ірраціонального чинника дає розуміння стосовно побудови впливу на нього, що сприятиме формуванню відповідного рівня політико-правової свідомості, громадянської позиції, активної позиції у галузі політико-правових процесів та свого життя в цілому.

Раціональні та ірраціональні складники цього процесу потребують ще подальшого вивчення, конкретизації та уточнень.

Список літератури:

1. Герасіна Л.М., Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державо-творчого процесу в Україні : монографія – Х.: Право, 2009. – 352 с.
2. Духневич В.М. Політико-правова свідомість особистості та становлення громадянської позиції молоді // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – № 35. – С. 216–230.
3. Духневич В.М. Спроба психологічного аналізу механізмів становлення політико-правової свідомості особистості / В.М. Духневич // Юридична психологія та педагогіка. / Науковий журнал НАВС. – 2014. – № 2. – С. 33–41.
4. Сіверс З.Ф. Прикладні аспекти становлення політико-правової свідомості молоді : посібник / З.Ф. Сіверс, В.М. Духневич, О.Ю. Осадько ; за заг. ред. З.Ф. Сіверс ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2017. – 178 с.
5. Носков В., Кальянов А., Єфросиніна О. Правосвідомість у соціально-політичному розвитку людини // Правова культура. – 2005. – № 5. – С. 125–133.
6. Четвернин В.А. Современные концепции естественного права / В.А. Четвернин ; отв. ред. В.А. Туманов. – М.: Наука, 1988. – 144 с.

Данилевская Е.В.

Институт консультирования и психотерапии
Ассоциации психологов Украины

ИРРАЦИОНАЛЬНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ПОЛИТИКО-ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена исследованию теоретических обоснований формирования политико-правового сознания. Проанализирована степень разработки проблемы. Выделено ряд иррациональных составляющих, которые обуславливают становление политико-правового сознания, таких как: равнодушие, выборочность, предубеждения, наставления, стереотипы, страх перед криминальными образованиями, представления личности о справедливости распределения социальных благ, образ собственной страны и других стран. Сконцентрировано внимание на потребности разработки уникального подхода к отдельным иррациональным факторам в процессе становления политико-правового сознания. Подчеркнуто важность понимания функционирования иррациональных факторов политико-правового сознания для организации и поддержки формы государственного режима.

Ключевые слова: политико-правовое сознание, иррациональное и рациональное, иррациональные факторы сознания, личность, рефлексия.

Danylevska K.V.

Institute of Consulting and Psychotherapy
Association Psychologists of Ukraine

IRRATIONAL FACTORS OF FORMATION POLITICAL LEGAL CONSCIOUSNESS

Summary

This article is written about research of theoretical grounds of formation political legal consciousness. Modern state of development of the problem is analyzed. Described irrational factors, that influencing to formation of political legal consciousness, such as indifference, selectivity, prejudice, instructions, stereotypes, fear ideas of criminal groups, ideas of personality, fairness of distribution of social goods, image of own country and other countries. Attention in the article is concentrated at demands of development of unique approach to spare irrational factors in the process of development of political legal consciousness. There was underlined the importance of understanding the functioning irrational factors of political legal consciousness for organization and supporting forms of state regime.

Keywords: political legal consciousness, irrational and raticnce, irrational factors of consciousness, reflection.